

Χρονικό

ΕΚΔΟΣΗ Δ' • ΤΕΥΧΟΣ 7 • ISSN 1986-048X • ΔΩΡΕΑΝ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΗ • ΚΥΡΙΑΚΗ 15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2018

ΜΑΚΑΡΙΟΣ - ΓΡΙΒΑΣ

Οι αντίθετοι δρόμοι και η υποβόσκουσα σύγκρουση

Μ Ε Γ Α Λ Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Ένα μνημειώδες έργο
αναφοράς 9000 χρόνων
για την Κύπρο, απαραίτητο
σε κάθε βιβλιοθήκη

Πλήρως ανανεωμένη
με χιλιάδες νέες φωτογραφίες
από τις κατεχόμενες πόλεις,
χωριά και ιστορικά μνημεία

20 Τόμοι
100 Επιστήμονες
100.000
Λήμματα

Για πληροφορίες: mke@politis-news.com | τηλ.: 22861888

ΤΩΡΑ Η ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΣΑΣ!

ΑΠΟ ~~700~~ ΕΥΡΩ

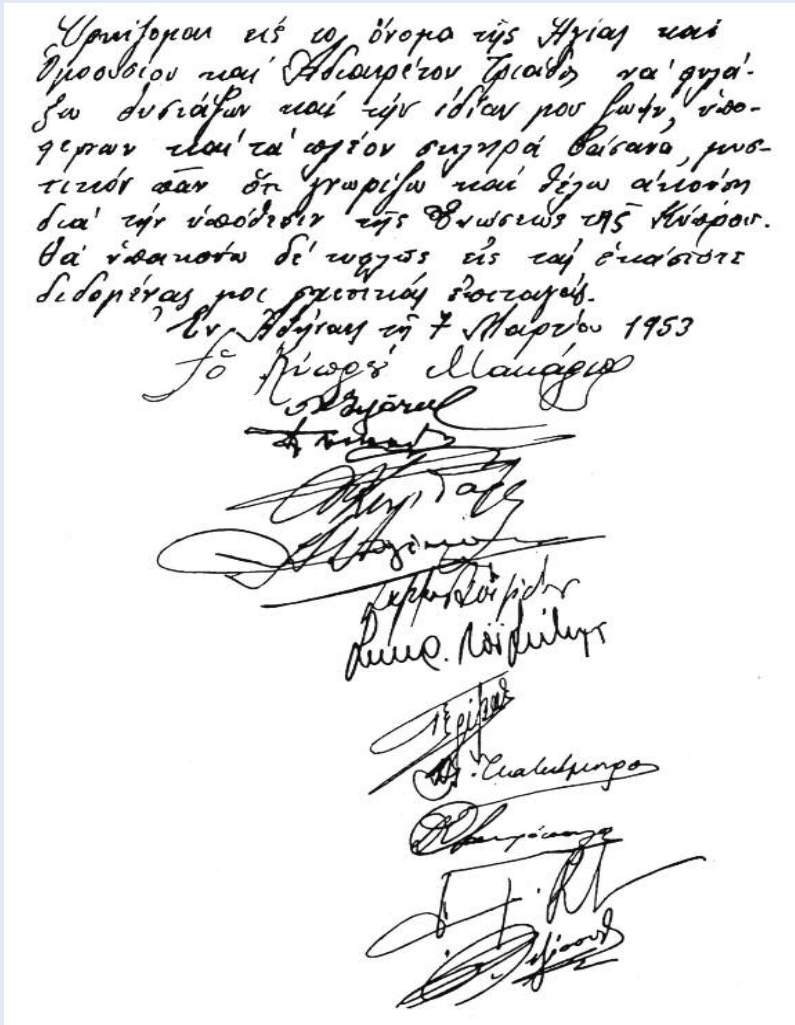
ΤΩΡΑ ΜΟΝΟ **300** ΕΥΡΩ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ 20 ΤΟΜΟΥΣ

ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΚΑΙ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

Από το Α-Ω

Όλα όσα πρέπει να ξέρεις
για την Κύπρο:

Ιστορία • Γεωγραφία
Πολιτική • Πολιτισμός
Προσωπικότητες
Πανίδα • Χλωρίδα

Οι απαρχές του ένοπλου ενωτικού αγώνα και οι διαφορετικές προσεγγίσεις για το μέλλον της Κύπρου είναι το θέμα του σημερινού «Χρονικού». Ο ιστορικός **Μάριος Θρασυβούλου** εξετάζει την πορεία, τις επιδιώξεις και τη φιλοσοφία των δύο κορυφαίων προσωπικοτήτων του αγώνα της ΕΟΚΑ, του Γρίβα και του Μακαρίου, εντοπίζοντας τις βαθύτερες αιτίες που οδήγησαν στη μεταξύ τους ρήξη, και σφράγισαν τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις στο νησί. Παρουσιάζονται, επίσης, οι επιδιώξεις Βρετανών και Τούρκων, οι χειρισμοί των ελληνικών κυβερνήσεων, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο ο αγώνας της ΕΟΚΑ αντικατόπτριζε ή και εξέφραζε τις επιδιώξεις και τις αγωνίες της τότε ελληνικής κοινωνίας.

Χρυσοβαλάντης Κυριάκου

Ο όρκος της Επιτροπής Αγώνος της ΕΟΚΑ.
Πηγή: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 1955-1959.

Ταυτότητα
Ιδιοκτησία:
 Εκδόσεις ΑΡΚΤΙΝΟΣ ΛΤΔ
Εκδότης:
 Γιάννης Παπαδόπουλος
Διευθυντής:
 Διονύσιος Διονυσίου
Έρευνα / επιμέλεια:
 Χρυσοβαλάντης Κυριάκου
Γενική εποπτεία:
 Μιχάλης Σταύρου
Υπεύθυνη Διαφήμισης:
 Βάσω Κομνηνού
Διαφήμιση:
 Γιούλα Μεττή, Μιχάλης Γεωργίου, Λάκης Σοφοκλέους
Σελίδωση / Διαχωρισμός χρωμάτων:
 S.O. Entypo Services
Εκτύπωση:
 PRINTCO Manufacturing & Trading LTD

Περιεχόμενα

- 04. Το συντηρητικό περιβάλλον της Κύπρου
- 05. Η απόφαση για ένοπλο αγώνα
- 08. Γρίβας: ένας αδιάλλακτος ενωτικός
- 12. Η απομόνωση του Γρίβα
- 15. Ο Μακάριος και η ηγεμονία του
- 18. Αδιαλλαξία και εξορία
- 21. Οι δύο δρόμοι των εθνικοφρόνων

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο **Μάριος Θρασυβούλου** γεννήθηκε στη Λευκωσία. Είναι ιστορικός, με βασικά ερευνητικά ενδιαφέροντα το Κυπριακό, την ιδεολογία του εθνικισμού στην Κύπρο, την ιστορία και την πολιτική της ελληνοκυπριακής και της ελληνικής Αριστεράς, καθώς και το σταθμικό φαινόμενο. Είναι συγγραφέας του βιβλίου *Ο εθνικισμός των Ελληνοκυπρίων, από την αποικιοκρατία στην ανεξαρτησία. Όψεις, τάσεις και ο ρόλος της Αριστεράς* (εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2016).

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ

15-22 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1959

ΑΞΙΟΥΜΕΝ

ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πόλις ή χωριον

ένορτα

Αδξων
Αριθμ.

Όνομα και επώνυμον

+ ο Γιάννης Μαυρίδης
 + ο Λογαρίνος Γεωργιάδης
 + ο Κωνσταντίνος Λεωνίδης
 + ο Παναγιώτης Στεφανίδης
 + ο Γεώργιος Χριστοφίδης (Σιάμνος)
 + ο Γεώργιος Στεφανίδης Παπαδόπουλος

Η ηγεσία της Εθναρχίας είχε από την αρχή τον έλεγχο του ενωτικού κινήματος.

Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ

Το συντηρητικό περιβάλλον της Κύπρου

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ο ενωτικός αγώνας στην Κύπρο περιοριζόταν στη συνεχή προβολή του αιτήματος στο εξωτερικό και στην έντονη πίεση στους Βρετανούς να παραχωρήσουν το νησί στην Ελλάδα. Για τη Δεξιά ήταν φανερό ότι η πλειοδοσία της στην ενωτική ρητορική θα της έδινε την υπεροχή έναντι του ΑΚΕΛ, που υποστήριζε και αυτό την προοπτική της Ένωσης. Οι δεξιές δυνάμεις δεν ευνοούσαν τον μαζικό ενωτικό αγώνα που θα περιλάμβανε το σύνολο του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Ένας τέτοιος αγώνας, που θα έπαιρνε τη μορφή μιας απελευθερωτικής διαδικασίας με ποικίλες δράσεις και που θα ενέπλεκε κόμματα, συντεχνίες, τη νεολαία, τους απλούς ανθρώπους, θα κουβαλούσε δυναμικές που δύσκολα θα ελέγχονταν. Ο ίδιος ο αγώνας θα αναδείκνυε νέες δυνάμεις, ριζοσπαστικές. Και φυσικά, θα έδινε την ευκαιρία στο ΑΚΕΛ να αναβαθμίσει τον ρόλο του. Προτιμούσαν τις ελεγχόμενες κινήσεις, μικρές ή μεγάλες, που θα τους εξασφάλιζαν την πολιτική και ηθική δικαιοδοσία στα πράγματα. Τέτοια κίνηση ήταν το δημοψήφισμα της 15ης Ιανου-

αρίου 1950, όταν, παρά την εμπλοκή σχεδόν του συνόλου των Ελληνοκυπρίων, ο έλεγχος της κατάστασης βρισκόταν από την αρχή στην Εθναρχία. Η εμμονή των συντηρητικών δυνάμεων να έχουν το πάνω χέρι στο εσωτερικό της κοινότητας τους και την ίδια στιγμή να βρίσκονται κοντά στην εξουσία, επωφεληόμενοι ποικιλοτρόπως από τη συνδιαλλαγή με τους Βρετανούς, τους έκανε να απορρίπτουν τη γενίκευση του ενωτικού αγώνα αλλά και την όποια σκέψη για δυναμική σύγκρουση με τους αποικιοκράτες. Οι συντηρητικοί ήταν μέρος του κατεστημένου, είχαν σημαίνουσα θέση στην κυπριακή κοινωνία, ως πολίτευτες, ιεράρχες και οικονομικοί παράγοντες. Ο τόπος ήταν μικρός, δεν ήθελαν να εκτεθούν οι ίδιοι και τα προσωπικά τους συμφέροντα. Εξάλλου, εκτός της «απειλής» των κομμουνιστών, την οποία emphatikά προσαπαθούσαν να αντιμετωπίσουν, πίστευαν ότι αργά ή γρήγορα η Βρετανία θα προχωρούσε στην απελευθέρωση της Κύπρου. Με αυτά τα δεδομένα, η ιδέα του ένοπλου αγώνα δεν θα μπορούσε να γεννηθεί μέσα στο στενό και συντηρητικό περιβάλλον της Κύπρου.

Μάιος του 1950. Η πρεσβεία της Εθναρχίας φθάνει στην Αθήνα για να επιδώσει στην ελληνική κυβέρνηση τους τόμους με τις υπογραφές για το ενωτικό δημοψήφισμα. Πηγή: Αρχείο Κ. Μεγαλοκονόμου.

Η απόφαση για ένοπλο αγώνα

Σε αντίθεση με την Κύπρο, στην Ελλάδα οι διεργασίες ήταν τελείως διαφορετικές. Σημαντικές προσωπικότητες του ενωτικού αγώνα των Κυπρίων που ζούσαν στην Αθήνα, όπως τα αδέρφια Αχιλλέας, Αλέξης και Κύρος Κύρου, και τα αδέρφια Σάββας και Σωκράτης Λοιζίδης, είχαν ήδη εκφράσει τη δυσφορία τους για την άρνηση των Βρετανών να παραχωρήσουν την Κύπρο μετά το τέλος του πολέμου. Οι ίδιοι είχαν λάβει μέρος στην αντίσταση ενάντια στη γερμανική κατοχή ως στελέχη μικρών δεξιών εθνικιστικών οργανώσεων και είχαν συνεργαστεί με τους Βρετανούς. Όταν εμπλέκονταν στην αντίσταση, μάχονταν συγχρόνως και για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Δεν μπορούσαν να δεχτούν ότι ένα συμμαχικό κράτος κρατούσε υπόδουλη μια ελληνική χώρα, μάλιστα μετά από όσα πρόσφερε η Ελλάδα στον πόλεμο ενάντια στη Γερμανία. Οι προσδοκίες τους από τη σύμμαχο χώρα είχαν διαψευστεί. Ο δρόμος της σύγκρουσης με τους Βρετανούς ήταν πλέον ανοικτός.

Ο Σάββας Λοιζίδης ισχυρίζεται ότι ο αδελφός του Σωκράτης μύησε τον Μακάριο στο σχέδιο για τον ένοπλο αγώνα τον Μάρτιο του 1951, ενώ τα δύο αδέρφια μύησαν τον Γρίβα τον Μάιο του 1951. Μια «Μυστική Επιτροπή» συστάθηκε το καλοκαίρι του 1952 από δώδεκα μέλη, τους «Δώδεκα Αποστόλους», όπως έμειναν γνωστοί. Πέραν των πιο πάνω τερ-

Μετεμφυλιακά, τα εθνικά ζητήματα και οι εθνικές διεκδικήσεις συγκινούσαν τους Έλληνες, δεξιούς και αριστερούς, παρά τις μεταξύ τους διαφορές. Σ' ένα τέτοιο περιβάλλον όξυνσης του εθνικισμού και υπερίσχυσης της μαξιμαλιστικής ρητορικής, ο κύκλος των Ελληνοκυπρίων εθνικιστών της Αθήνας βρήκε στήριξη από πρόσωπα της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ελίτ της Ελλάδας. Η ομάδα αυτή είχε αναπτύξει στενούς δεσμούς με πολιτικούς, αξιωματικούς, κληρικούς, πανεπιστημιακούς, δημοσιογράφους, επιχειρηματίες, οι οποίοι επηρέασαν σημαντικά στη λήψη της απόφασης για ένοπλο αγώνα και βοήθησαν αργότερα στην προετοιμασία του. Η δυναμική εμφάνιση του ενωτικού αγώνα των Ελληνοκυπρίων το 1950 θα επιδρούσε στην επιτάχυνση του αντιβρετανικού αισθήματος στους δεξιούς και ακροδεξιούς αυτούς κύκλους.

σάρων προσώπων, την αποτελούσαν ο Γ. Κονιδιάρης, καθηγητής Θεολογίας, ο Δ. Βεζανής, καθηγητής Νομικής, ο Γ. Στράτος, τέως υπουργός, οι στρατιωτικοί Ν. Παπαδόπουλος (Παππούς) και Η. Αλεξόπουλος, όπως και οι Α. Αυγίκος, Δ. Σταυρόπουλος και Η. Τσατσόμοιρος. Στις 7 Μαρτίου 1953 η επιτροπή έδωσε τον εξής όρκο:

[...] *εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος να φιλάξω, θυσιάζω και την ιδίαν μου ζωήν, υποφέρων και τα πλέον σκληρά βάσανα, μυστικόν παν ό,τι γνωρίζω και θέλω ακούσει διά την υπόθεσιν της Ενώσεως της Κύπρου. Θα υπακούω δε εις τας εκάστοτε διδομένας μοι διαταγάς.*

Ουσιαστικά, η απόφαση για ένοπλο αγώνα στην Κύπρο πάρθηκε από τον μικρό κύκλο ανθρώπων στην Αθήνα. Ήταν όλοι τους ιδεολόγοι εθνικιστές, ακροδεξιοί και αντικομμουνιστές. Αν εξαιρέσουμε τον Μακάριο, οι υπόλοιποι ζούσαν στον μικρόκοσμό τους, μακριά από την κυπριακή πραγματικότητα. Σε αντίθεση με τους ακροδεξιούς συνοδοιπόρους τους, που ζούσαν στην Κύπρο και βίωναν τις εκεί πραγματικότητες, δεν είχαν εμπλοκή σε κάποιο σύστημα εξουσίας, ούτε εξαρτήσεις από οικονομικά κέντρα, ούτε διακυβεύονταν τα προνόμια και το κύρος τους στην κοινωνία. Αυτή η ομάδα, που ανέλαβε σ' ένα κλειστό δωμάτιο κάπου στην Αθήνα την ευθύνη της έναρξης του ένοπλου αγώνα, δεν λάμβανε, ακόμα, υπόψη την πολιτική της ίδιας της Αθήνας, η οποία δεν ευνοούσε τη δυναμική αντιπαράθεση με τους Βρετανούς, φοβούμενη μια ανεξέλεγκτη γενικευμένη σύγκρουση.

Η πολιτική, ψυχολογική και γεωγραφική απόσταση αυτών των ανθρώπων από τις κοινωνικές συνθήκες της Κύπρου δυνάμωσε τον ιδεαλισμό τους ως προς το ριψοκίνδυνο εγχείρημά τους. Η ανάθεση στον Γρίβα της ηγεσίας του ένοπλου αγώνα ήταν μια φυσιολογική εξέλιξη, από τη στιγμή που η επιτροπή θα έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα σε διαθέσιμους στρατιωτικούς με συναφείς ιδέες. Η «ηρωική» προϊστορία του αρχηγού της «Χ» στη μάχη του Θησείου τον Οκτώβριο του 1944, όταν συγκρούστηκαν οι χίτες με δυνάμεις του ΕΛΑΣ, η συμμετοχή του στα Δεκεμβριανά λίγο αργότερα, όπως και η εγκληματική δράση της οργάνωσής του απέναντι στον ΕΑΜικό κόσμο μεταπολεμικά, έθεταν τον Γρίβα ψηλά στην εκτίμηση των μελών της κλειστής αυτής ομάδας. Ο Γρίβας αντιμετώπιζε την προοπτική της ένοπλης αντιπαράθεσης με τους Βρετανούς με τον ιδεαλισμό και τον ρομαντισμό που χαρακτήριζε κάθε Έλληνα αξιωματικό που εμπνεύστηκε από τις αλυτρωτικές ιδέες. Ισχυρίζεται στα απομνημονεύματά του ότι από το 1948 είχε γνωστοποιήσει στον Αχιλλέα Κύρου τις σκέψεις του για την ανάγκη ενός ένοπλου αγώνα. Έναν αγώνα τον οποίο έβλεπε ως προσωπική του αποκλειστικότητα και ως ευκαιρία για προσωπική του καταξίωση.

Από την άληη, ο Μακάριος, μετά την αποτυχία της προσφυγής της ελληνικής κυβέρνησης στον ΟΗΕ για αυτοδιάθεση της Κύπρου τον Δεκέμβριο του 1954, αποδέχτηκε την ιδέα για ένοπλο αγώνα. Ήθελε περιορισμένη δράση, περισσότερο υπό τη μορφή δολιοφθορών, ώστε να μην ξεφύγουν τα πράγματα και να χαθεί ο πολιτικός έλεγχος, αλλά και για να μην προκληθούν αντίποινα. Σε αντίθεση με τους υπόλοιπους της επιτροπής, στο μυαλό του Μακαρίου δεν κυριαρχούσε ολοκληρωτικά

Φιλομοναρχική αφίσα για το δημοψήφισμα του 1946. Γύρω στο 69% των ψηφοφόρων τάχθηκαν υπέρ της μοναρχίας.

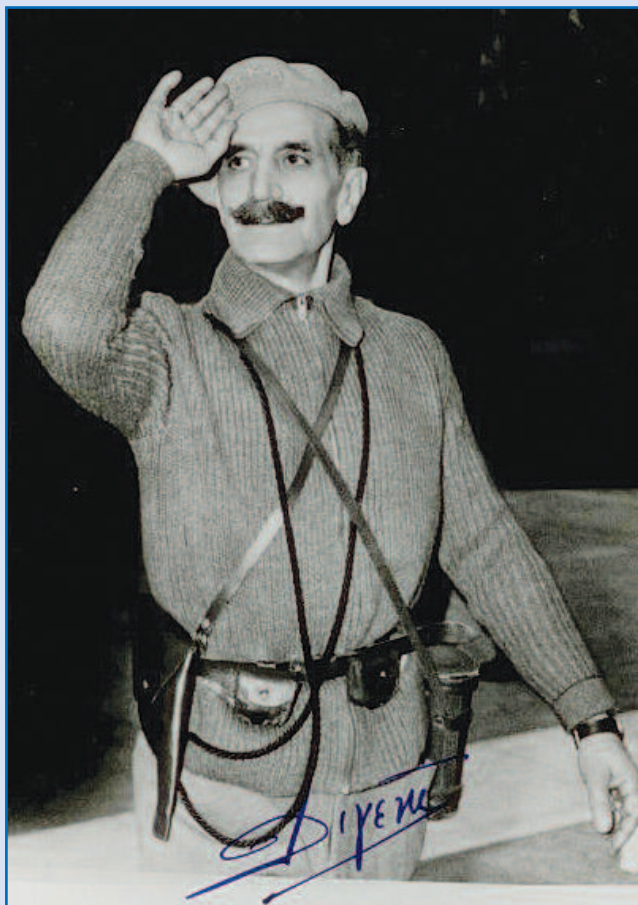
Οπαδοί της φιλοβασιλικής οργάνωσης «Χ» πανηγυρίζουν για την επιστροφή του Γεωργίου Β' μετά το δημοψήφισμα του 1946.

● **Βρετανικές δυνάμεις συγκρούονται με τον ΕΛΑΣ κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών του 1944.**
Πηγή: Imperial War Museum.

Ο Γρίβας θα δημιουργήσει την ΕΟΚΑ «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» του αρχηγού της.

Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ.

η ιδέα του ένοπλου αγώνα ως του μόνου δρόμου για απελευθέρωση. Ο ένοπλος αγώνας αποτελούσε, κυρίως, μέσο για να ασκηθεί πρόσθετη πίεση στη βρετανική πλευρά, ώστε, σε συνδυασμό με τη διπλωματική πίεση που ασκούσαν οι προσφυγές στον ΟΗΕ, να αναγνωριστεί το δικαίωμα των Ελληνοκυπρίων στην αυτοδιάθεση-Ενωση. Μιλούσε για την Ένωση ως ένα όραμα που επιδρούσε στη συλλογική συνείδηση, ως ένα αξίωμα παλληλαϊκά αποδεκτό απ' όλους, αλλιά δεν πίστευε και πολύ στις δυνατότητες του ένοπλου εγχειρήματος. Ίσως και να μην περίμενε ότι η προσπάθεια αυτή που ανατέθηκε στον Γρίβα θα πήγαινε τόσο μακριά.

Γρίβας: ένας αδιάλλακτος ενωτικός

Ο Γρίβας αυτονομήθηκε πολύ γρήγορα από τους υπόλοιπους πρωτεργάτες της ιδέας του ένοπλου αγώνα. Απομακρύνθηκε από τον αρχικό στόχο, που ήταν η διενέργεια μικρής έντασης δυναμικών ενεργειών, ώστε να αναγκαστούν οι Βρετανοί να εμπλακούν σε συνομιλίες. Αισθανόμενος κυρίαρχος της κατάστασης και ο μόνος ικανός να ηγηθεί του εγχειρήματος, προχώρησε στη συγκρότηση ένοπλων ομάδων 2-3 εκατοντάδων μαχητών, που αποτέλεσαν τον σκληρό πυρήνα της οργάνωσης. Ήταν οι πιο θαρραλέοι και αποφασιστικοί. Εκτός απ' αυτούς, όμως, υπήρχαν πολλοί άλλοι νέοι που ενεργούσαν

Τα σκληρά μέτρα του Χάρντινγκ θα πετύχουν το αντίθετο αποτέλεσμα: αντί να ηλιθίσουν τους Ελληνοκύπριους, ενίσχυσαν τη στήριξη του ελληνοκυπριακού πληθυσμού προς την ΕΟΚΑ.

με διάφορους τρόπους στο πλαίσιο της ΕΟΚΑ. Προέρχονταν ως επί το πλείστον από τη Δεξιά, από φτωχές και αγροτικές οικογένειες, ήταν συντηρητικοί, βαθιά θρησκευόμενοι, χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση. Καθόλου τυχαία, δεν είχαν καμιά σχέση με την οικονομική και κοινωνική ελίτ και ούτε κουβαλούσαν τις «εξαρτήσεις» που είχαν οι αστοί συνομήλικοί τους. Εντάχθηκαν στην ΕΟΚΑ με πλήρη συνείδηση γι' αυτό που πήγαιναν να κάνουν.

Ο αρχηγός της ΕΟΚΑ βρήκε το κατάλληλο υπόστρωμα και έκανε αυτό που είχε κατά νου. Επέλεξε να δώσει έναν κλειστό και συνωμοτικό χαρακτήρα στην οργάνωση, με μια πολύ αυστηρή και άτεγκτη πειθαρχία. Εκτός από τον ίδιο και τον Αυξεντίου κανένας άλλος δεν είχε σοβαρή στρατιωτική κατάρτιση. Φρόντισε από την αρχή να μην αποκτήσει κανένας από τους υφιστάμενούς του αρκετή εξουσία, η οποία θα μπορούσε να πυροδοτήσει ανταγωνισμό για την αρχηγία. Ο συγκεντρωτισμός στη δομή και το ότι απέφυγε να απευθύνει κάλεσμα για μαζική ένταξη στα ένοπλα τμήματα της ΕΟΚΑ περιόριζαν τον αυθορμητισμό και απέκλειαν την ανεξέλεγκτη εισροή ανθρώπων. Με αυτόν τον τρόπο, ο Γρίβας μπορούσε να ελέγχει την κάθε κίνηση εντός της οργάνωσης και να κατευθύνει τα πράγματα όπως αυτός ήθελε. Η επιλογή του να μην ευνοήσει τη μαζική εμπλοκή μεγάλων τμημάτων του λαού στον αγώνα οδήγησε στην πλήρη εξάρτηση του οικο-

Ο Γεώργιος Γρίβας ως αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού στο αλβανικό μέτωπο.

Πηγή: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 1955-1959.

δομήματος της ΕΟΚΑ απ' αυτόν. Η οργάνωση που ανέλαβε τον απελευθερωτικό αγώνα των Ελληνοκυπρίων φτιάχτηκε «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» του αρχηγού της.

Η δράση της ΕΟΚΑ άρχισε με μικρές και ανοργάνωτες ενέργειες. Σταδιακά, με την πάροδο του χρόνου, οι δυναμικές ενέργειες πλήθυναν και έγιναν πιο οργανωμένες. Αναπτύχθηκε ένα αξιόλογο δίκτυο ανθρώπων που συνέδεε τον Γρίβα με τις ένοπλες ομάδες. Νέοι, εργαζόμενοι, μαθητές, γυναίκες αποτελούσαν τον βοηθητικό σύνδεσμο της ηγεσίας με τις αντάρτικες ομάδες. Ο αγώνας της ΕΟΚΑ δεν πήρε ποτέ τον χαρακτήρα μιας απευθείας αντιπαράθεσης με τα βρετανικά στρατεύματα. Ήταν ένας συνδυασμός αραιού αντάρτικου στο βουνό, δολιοφθορών, δολοφονιών και ψυχολογικού πολέμου. Ελάχιστοι είναι οι Βρετανοί στρατιώτες που σκοτώθηκαν σε μάχες με τους αντάρτες της ΕΟΚΑ. Οι πλείστοι σκοτώθηκαν σε ενέδρες, δολοφονίες ή ατυχήματα. Αυτός ο τρόπος δράσης έγινε αποδεκτός από τους Ελληνοκύπριους, μπροστά στην απουσία οποιασδήποτε άλλης αντιαποικιακής έκφρασης. Η αίγλη και το κύρος του αγώνα και του αρχηγού του Διγενή αυξάνονταν, λόγω του «μυστηρίου» που εξέπεμπε ο συνωμοτικός χαρακτήρας της ΕΟΚΑ, αλλά και λόγω των σκληρών μέτρων του Χάρντινγκ. Η καταπιεστική πολιτική του απέναντι στον λαό μεγάλωνε με τρόπο ανάλογο τη συμπάθεια των Ελληνοκυπρίων απέναντι στους αγωνιστές και τον Γρίβα.

Τον Φεβρουάριο του 1956 ο Γρίβας διέταξε την προσωρινή αναστολή της δράσης της ΕΟΚΑ, ώστε να διευκολύνει τις διαπραγματεύσεις που έκανε ο Μακάριος με τον Χάρντινγκ. Παράλληλα, διεμήνυσε στον Αρχιεπίσκοπο ότι ήταν πρόθυμος να καταθέσει τα όπλα, θέτοντας όμως κάποιους όρους: την αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων που ήρθαν

Ο αγώνας που οραματίστηκε και σχεδίασε ένας μόνο άνθρωπος, ο Γρίβας, είχε αντικειμενικά πολύ περιορισμένες πιθανότητες να αντέξει στον χρόνο. Από τη μια απέκλειε εξ αρχής τους αριστερούς και τους Τουρκοκύπριους, τον μισό πληθυσμό της Κύπρου δηλαδή, και από την άλλη ο υπόλοιπος πληθυσμός κρατιόταν σε απόσταση από την ΕΟΚΑ. Παρά τους περιορισμούς αυτούς, ο αγώνας άντεξε στον χρόνο. Για μία τουλάχιστον τριετία, οι Βρετανοί είχαν σοβαρές ανθρώπινες και υλικές απώλειες, αντιμετωπίζοντας, επιπλέον, και την πίεση του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Ο αγώνας της ΕΟΚΑ δεν είχε να επιδείξει μεγάλες μάχες και πολεμικά επιτεύγματα. Κέρδισε όμως την αποδοχή, ή και την ανοχή, της πλειονότητας του λαού, πράγμα που λειτούργησε βοηθητικά για τις λίγες και αδύνατες ομάδες στο βουνό και στις πόλεις. Οι Ελληνοκύπριοι αντιμετώπιζαν τον αγώνα της ΕΟΚΑ και ως αντίδραση στη στάση των Βρετανών. Υπήρχε θυμός και απογοήτευση για τα σκληρά μέτρα που επιβλήθηκαν, κυρίως επί Χάρντινγκ, και την άτεγκτή τους στάση στο ζήτημα των απαγχονισμών. Στη συνείδηση του λαού, η ΕΟΚΑ ήταν η δύναμη που αντιστεκόταν στην αποικιοκρατία με ηρωικές ενέργειες και ανθρώπινο κόστος. Εξέφραζε το θάρρος και την αυταπάρνηση. Ο κόσμος αποδέχτηκε αυτούς που έδειχναν πρωτοπόροι και ρίσκαραν τη ζωή τους για έναν σκοπό. Το διαχρονικό όραμα για απελευθέρωση και Ένωση με την Ελλάδα φαινόταν να παίρνει σάρκα και οστά με την ΕΟΚΑ.

● **Μαθητικές διαδηλώσεις υπέρ της ΕΟΚΑ.** Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ.

Η σύζυγος του Διγενή, Κική, αποχαιρετά τον δαφνοστεφανωμένο άντρα της για τελευταία φορά πριν την ταφή του.

Πηγή: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 1955-1959.

μετά την έναρξη του αγώνα, την απόδοση γενικής αμνηστίας και τη μη υπαγωγή της εσωτερικής ασφάλειας στον έλεγχο των Βρετανών. Αυτές οι φαινομενικές υποχωρήσεις του αρχηγού της ΕΟΚΑ κατά τη διάρκεια των συνομιλιών έγιναν για να μην δοθεί η εντύπωση ότι ήταν αδιάλλακτος. Ενώ από τη μια ήταν αναγκασμένος να σέβεται έως ένα σημείο τη διαδικασία των συνομιλιών, από την άλλη παρουσιαζόταν ανυποχώρητος και απόλυτος. Οι όροι που έθετε στους Βρετανούς ήταν εξωπραγματικοί και δεν μπορούσαν να αποτελέσουν βάση διαβούλευσης. Μέσα στη φωτιά του αγώνα και με σχετικές επιτυχίες στο ενεργητικό του, ο Γρίβας ένιωθε αυτοπεποίθηση και σίγουρος ότι έπραττε το σωστό. Το όραμα της Ένωσης κυριαρχούσε στο μυαλό του, έτσι ώστε κανένα Σύνταγμα και καμιά μέση λύση δεν τον ικανοποιούσε. Κράτησε σκληρή στάση σε όλη τη διάρκεια των συζητήσεων για το σχέδιο Χάρντινγκ. Λειτουργώντας αυτόνομα, δεν ενέτασσε τον αγώνα του σε κανένα πλαίσιο συνεννόησης. Καταλάβαινε ότι αυτός κρατούσε τα νήια της ΕΟΚΑ, η οποία ήταν πρώτα και κύρια δικό του δημιούργημα και κανενός άλλου.

Η απόρριψη του σχεδίου Ράντκλιφ, που ήταν παρόμοιο με εκείνο του Χάρντινγκ, προκάλεσε προβληματισμό στην ελληνική κυβέρνηση, η οποία επιθυμούσε πλέον σύντομη κατάληξη του Κυπριακού ζητήματος. Η λύση της ανεξαρτησίας άρχισε να απασχολεί όσους ασχολούνταν με το Κυπριακό. Στις αρχές του 1957 ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας Ευάγγελος Αβέρωφ έστειλε επιστολή στον Γρίβα, θέλοντας να τον βοηθοσκοπήσει για το πώς αντιμετώπιζε την προοπτική αυτή. Ο Γρίβας παρέμεινε σταθερός και αμε-

Η παράλυση της πολιτικής ζωής στην Κύπρο και η απουσία οποιασδήποτε άλλης αντιποικιακής έκφρασης ανάγει την ΕΟΚΑ σε μια οντότητα πολύ πιο σημαντική από ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Το γεγονός ότι η δράση της δεν είναι μαζική, περιορίζει τις ενέργειές της σε μερικές δεκάδες αγωνιστές και αφήνει σε απόσταση τον λαό, βοηθώντας στη δημιουργία της ανάλογης μυθολογίας για τα επιτεύγματά της. Δεν πρέπει φυσικά να παραλείπεται και το στοιχείο του φόβου του λαού από τυχόν «τιμωρία» με την κατηγορία της προδοσίας. Η ΕΟΚΑ επιβάλλεται και στις ψυχές. Όχι για τα κατορθώματά της μόνο, αλλά και λόγω του τρόπου που προκαλεί. Ο κόσμος δεν μιλά, δεν κριτικάρει τον αγώνα, μπροστά στον κίνδυνο της δράσης των μασκοφόρων. Συχνά, καταστημάτάρχες και έμποροι υποκύπτουν στις διαταγές της ΕΟΚΑ για να απεργήσουν, κλείνοντας τις επιχειρήσεις τους υπό τον φόβο αντιποίνων ή για να μην τους κολλήσουν τη ρετσινιά του προδότη. Η τρομοκρατία, οι εξυλοδαρμοί, η διαπόμπευση και ο στιγματισμός είναι βασικά στοιχεία της δράσης της. Οι μέθοδοι της ΕΟΚΑ, οι οποίες παραπέμπουν σε ομάδα «τιμωρών» που κινείται στο σκοτάδι και εκτελεί όποιον θεωρεί προδότη και εχθρό του αγώνα, δημιουργούν ένα περιβάλλον ψυχολογικής πίεσης στους ίδιους τους Ελληνοκύπριους. Αυτό όμως τελικά προσμετρά στην περαιτέρω μυθοποίηση και καταξίωση της οργάνωσης.

Ο Γρίβας στο βουνό. Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ.

τάπειστος στις πάγιες θέσεις του. Όχι μόνο δεν δεχόταν τη λύση της ανεξαρτησίας, αλλά αντίθετα απαιτούσε από την ελληνική κυβέρνηση να ακολουθήσει «θαρραλεωτέρα» πολιτική και να μην γίνεται πειθήνιο όργανο των Μεγάλων. Υποστήριξε ότι θα έπρεπε να τονιστεί η θυσία του ελληνικού λαού στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και να υποδειχτεί στους Δυτικούς ότι, λόγω της αστάθειας στη Μέση Ανατολή και στα Βαλκάνια, έχουν τη στρατιωτική ανάγκη της Ελλάδας.

Η απομόνωση του Γρίβα

Ο Γρίβας συνέχιζε να είναι σωματικά και πνευματικά απομονωμένος από τις εξελίξεις. Δεν αντιλαμβανόταν τους πολυπλοκούς όρους της πολιτικής, ούτε έβλεπε ότι στο Κυπριακό εμπλέκονταν και άλλοι, όπως η Τουρκία. Το κλειστό περιβάλλον όπου ζούσε και δρούσε αδυνάτιζε την, έτσι κι αλλιώς περιορισμένη, πολιτική κρίση του. Παρέμενε αμετανόητος στο όραμα της Ένωσης και εχθρευόταν όποιον προσπαθούσε να του υποβάλει έναν άλλον δρόμο. Όπως ήταν φυσικό, ως άνθρωπος που δόθηκε εξ ολοκλήρου στο αντάρτικο, μεγαλοποιούσε τις επιτυχίες και τις δυνατότητες του αγώνα. Έδειχνε ότι κυριαρχούνταν από σύνδρομα εγωπάθειας και μεγαλομανίας. Ένωθε ότι ήταν προορισμένος για έναν μεγάλο και ιερό εθνικό σκοπό και ότι ο ίδιος παρέμενε αγνός υπηρέτης αυτού του σκοπού.

Η ελληνική κυβέρνηση προσπαθούσε, μέσω του Αβέρωφ κυρίως, να καταστήσει αντιληπτό στον Γρίβα ότι είχε ήδη προσανατολιστεί προς τη λύση της ανεξαρτησίας. Ο Γρίβας ήταν ανένδοτος, αφού δεν κατανοούσε τη μεταβολή στη στάση της Τουρκίας και τους φόβους της για ελληνική «περικύκλωσή» της σε περίπτωση ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά και αναφορικά με τους Τουρκοκύπριους. Υποστήριζε ότι «η πολιτική μας απέναντι των Αμερικανών και των Αγγλοτουρκών είναι ήλιαν αβρά και προς αχαρίστους χρειάζεται να ομιλή κανείς την γλώσσαν του Σπαρτιάτου», ενώ υποδείκνυε στην ελληνική κυβέρνηση την ανάγκη να προσανατολιστεί προς τη συμμαχία με τη Γιουγκοσλαβία και χώρες του αραβικού κόσμου. Η λογική του Γρίβα ήταν διαδεδομένη σ' έναν σημαντικό κύκλο ανθρώπων της εθνικιστικής Δεξιάς της Κύπρου και της Ελλάδας, και συγκεκριμενοποιήθηκε μεταπολεμικά, λόγω της άρνησης των Βρετανών να παραχωρήσουν την Κύπρο στην Ελλάδα. Οι άνθρωποι αυτοί, με ακροδεξιές και αντικομμουνιστικές καταβολές, πήραν μεν θέση υπέρ του δυτικού στρατοπέδου κατά την περίοδο της ιδεολογικής πόλωσης του Ψυχρού Πολέμου, αλλά ποτέ οι φιλοδυτικές ιδέες τους δεν κατάφεραν να υπερκεράσουν τον άκρατο εθνικισμό τους. Η αδιάλληκτη προσήλωσή τους στον μεγαλοϊδεατισμό, και ειδικά στο όραμα της Ένωσης της Κύπρου με τον εθνικό κορμό, τους έφερνε αντιμέτωπους με τους Βρετανούς, αλλά και με τους Αμερικανούς και την Τουρκία. Κατά κάποιον τρόπο, εξέφραζαν έναν ιδιότυπο δεξιό εθνικιστικό αντιιμπεριαλισμό.

Η απελευθέρωση του Μακαρίου και η στροφή του υπέρ μιας πολιτικής διευθέτησης του Κυπριακού ζητήματος εκτός της Ένωσης, ήταν ένα νέο δεδομένο που δεν συμβάδιζε με τη γραμμή του Γρίβα. Η σύγκρουση των δύο δεν θα αργούσε. Όπως σημειώνει μετέπειτα στα απομνημονεύματά του, ο Γρίβας είχε πληροφορηθεί από Έλληνα αξιωματικό ότι ο Μακάριος, μετά την επιστροφή του από τις Σεύχελλες, υπέδειξε στον εν λόγω αξιωματικό να μην στέλνει όπλα στην Κύπρο για την ΕΟΚΑ, γιατί σύντομα θα κηρυσσόταν κατάπαυση του πυρός. Είναι, όμως, αλήθεια ότι, μέχρι το τέλος του 1957 τουλάχιστον, ο Γρίβας δεν έδειχνε ακόμη να αμφισβητεί τον εθναρχικό ρόλο του Μακαρίου και τον πολιτικό αγώνα που έδινε διεθνώς. Τον πίστευε με αγνές προθέσεις και προσήλωση στο ενωτικό όραμα.

Όσο προχωρούσε ο καιρός, η ιδέα για λύση ανεξαρτησίας γινόταν αντικείμενο επεξεργασίας από την ελληνική κυβέρνηση και τον Μακάριο. Μην μπορώντας όμως να παρακάμψουν τον Γρίβα, ζητούσαν συχνά την άποψή του, θέλοντας προφανώς να βολιδοσκοπήσουν τις σκέψεις του. Ο Γρίβας διατηρούσε την ανένδοτη στάση του. Απαντώντας στον πρόξενο Άγγελο Βλάχο, ο οποίος του μετέφερε τις σκέψεις του Μακαρίου για λύση ανεξαρτησίας, επανέλαβε την αντίθεσή του στην πολιτική της υποτέλειας, χαρακτηρίζοντάς την πολιτική των «δοληρίων». Είναι φανερό ότι ο Γρίβας έδραπε

● **Ενέδρα κατά των βρετανικών στρατευμάτων.** Πηγή: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 1955-1959.

τους καρπούς της πολύχρονης αντίληψης σχετικά με τη λύση του Κυπριακού. Η απόλυτη και αδιαπραγμάτευτη θέση υπέρ της Ένωσης κυριάρχησε στις συνειδήσεις των Ελληνοκυπρίων, κυρίως από το 1950 και μετά. Αυτή η θέση βρήκε την έκφρασή της στη δράση της ΕΟΚΑ. Ο Γρίβας, ως ο αδιαμφισβήτητος αρχηγός και ο ιθύνων νους του ένοπλου αγώνα, ταυτίστηκε με την πάλη για την πραγμάτωση του ενωτικού οράματος. Και όταν η ελληνική κυβέρνηση και ο Μακάριος προσπάθησαν να του υποβάλουν τη δυνατότητα ενός διαφορετικού δρόμου για απελευθέρωση, ήταν αδύνατο να τον πείσουν. Το γόητρό του ήταν πλέον στα ύψη.

Οι προσπάθειες που έκανε ο Γρίβας ώστε να αναζωογονεί συνεχώς τη δράση της ΕΟΚΑ, όπως ήταν το μοϊκοτάζ αγγλικών προϊόντων, γνωστό και ως Παθητική Αντίσταση, προκάλεσαν την αντίδραση του Μακαρίου. Ακολούθησε αντιπαράθεση Γρίβα και Μακαρίου, μέσω αλληλογραφίας, κατά την οποία ο δεύτερος προσπαθούσε να αποδείξει ότι τέτοιες πράξεις ήταν αδιέξοδες. Η αντιπαράθεση αυτή δείχνει την πολιτική διάσταση που υπήρχε μεταξύ των δύο ηγετών και η οποία μεγάλωνε με τον καιρό. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις στο ζήτημα του μοϊκοτάζτων αγγλικών προϊόντων ήταν αποτέλεσμα διαφορετικής αντίληψης στο συνολικό πλέγμα του Κυπριακού. Εφόσον ο Γρίβας αγωνιζόταν για την Ένωση, θεωρούσε σωστή τακτική να προσπαθεί να πλήξει, όσο μπορούσε και με κάθε τρόπο,

την αποικιοκρατική κυβέρνηση, μέχρι να την αναγκάσει να προβεί σε σημαντικές υποχωρήσεις. Ο Μακάριος, όμως, είχε στο μυαλό του τον συμβιβασμό· με τη λογική αυτή, ήταν αναγκασμένος να λαμβάνει υπόψη τις συνέπειες ορισμένων ενεργειών που προέρχονταν από τους Ελληνοκύπριους. Ακόμη, δεν πρέπει να υποτιμηθούν τα καθαρά προσωπικά κίνητρα των δύο. Ο Μακάριος δεν επιθυμούσε πρωτοβουλίες που προσέδιδαν στον Γρίβα αίγλη, ενώ αντίθετα ο Γρίβας ήθελε να παίρνει τέτοιες πρωτοβουλίες, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο. Μακάριος και Γρίβας, ο καθένας ξεχωριστά, ένιωθαν να υποβαθμίζονται όταν ο ένας από τους δύο αναλάμβανε μια ευφάνταστη ή δυναμική πρωτοβουλία. Η αναβάθμιση του κύρους τού ενός υποβάθμιζε το κύρος τού άλλου.

Κατά τη διάρκεια ολόκληρου του έτους 1958, η δράση της ΕΟΚΑ περιορίστηκε κατά κύριο λόγο σε τοποθετήσεις βομβών, ενέδρες και δολοφονίες Βρετανών, Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων. Η τακτική της ΕΟΚΑ να προβαίνει σε δολιοφθορές και να στήνει ενέδρες, χωρίς να ρισκάρουν οι αντάρτες της να πιαστούν στα χέρια των Βρετανών, της επέτρεψε να κρατηθεί σε υψηλά επίπεδα μέχρι το τέλος του χρόνου. Οι Βρετανοί δεν μπορούσαν να καταβάλουν εύκολα μια οργάνωση που δεν έδινε μάχες στα φανερά, αλλά κτυπούσε και έφευγε. Μια οργάνωση που είχε στήριγμα τον ελληνοκυπριακό πληθυ-

Ο Γρίβας με αντάρτες της ΕΟΚΑ. Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ.

σμό, ο οποίος αγανακτούσε από τα στρατιωτικά μέτρα των αποικιοκρατών και έβλεπε στο πρόσωπο της ΕΟΚΑ τον τιμωρό τους. Η ΕΟΚΑ αποτελούσε πονοκέφαλο για τον βρετανικό στρατό, αλλά ποτέ δεν απείλησε την κυριαρχία του. Από την αρχή της ένοπλης δράσης, ήταν δεδομένο ότι δεν θα μπορούσε να καμφθεί ο βρετανικός στρατός. Αυτό που συνέβαινε με την ΕΟΚΑ είναι ότι, ενώ η δράση της αυξανόταν σταθερά με το πέρασμα του χρόνου, η δυνατότητά της να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην έκβαση του Κυπριακού περιοριζόταν. Από τη στιγμή που η ένοπλη έκφραση του ελληνοκυπριακού εθνικισμού δεν μπορούσε να επιβληθεί στους Βρετανούς, ήταν φυσικό να ξεπροβάλλει η πολιτική του έκφραση ως η ρεαλιστική προοπτική. Η πολιτική διευθέτηση που προετοιμαζόταν από καιρό ήταν αυτή που έβαλε τέλος στον ρομαντισμό των όπλων.

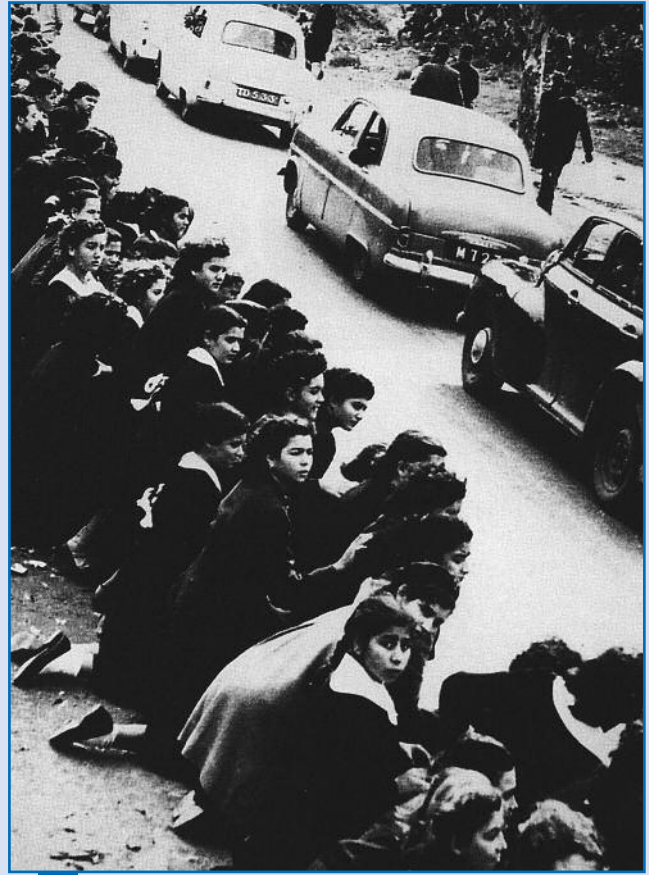
Αυτές οι πραγματικότητες δεν συγκινούν τον Γρίβα, που δείχνει να σκληραίνει αντί να μαλακώνει. Κλεισμένος σ' ένα δωμάτιο-κρησφύγετο, απομονωμένος, καταδιωγμένος, χωρίς αξιόλογους συνεργάτες, μακριά από τις εξελίξεις, γίνεται όλο και πιο αλαζονικός, ξεροκέ-

φαλος και καχύποπτος. Το καλοκαίρι του 1958, όταν άρχισε να συζητείται το σχέδιο Μακμίλαν, ο Γρίβας, που είχε πια εξολοκλήρου αυτονομηθεί από τους πάντες και ασκούσε τη δική του πολιτική, απείλησε ότι, σε περίπτωση που οι Βρετανοί θα προχωρούσαν στην εφαρμογή του σχεδίου, θα συνέχιζε τον αγώνα ακόμα πιο αποφασιστικά. Σε επιστολή του προς τον Μακάριο δείχνει ανυποχώρητος και σταθερός στις θέσεις του. Κατηγορεί την ελληνική κυβέρνηση για τη συμμαχία της με τους Δυτικούς και για αδράνεια. Διαφοροποιείται σημαντικά και από τον Αρχιεπίσκοπο, τον οποίο κατακρίνει εμμέσως για τις τάσεις συνδιαλλαγής με τους Βρετανούς. Ο Γρίβας καταλαβαίνει ότι είναι μόνος, αφού όλοι όσοι έχουν λόγο στο Κυπριακό, Έλληνες και ξένοι, συζητούν από καιρό μια πολιτική διευθέτηση που θα αποκλείει την Ένωση. Η πολιτική και φυσική απομόνωσή του μεγαλώνει την εμμονή του στις θέσεις του και την απόστασή του από την υπόλοιπη ελληνική ηγεσία. Παρ' όλα αυτά, ο κύκλος ζωής της ΕΟΚΑ ολοκληρώθηκε και τυπικά στις αρχές του 1959, αφού λίγο αργότερα θα υπογράφονταν οι Συμφωνίες της Ζυρίχης, που θα οδηγούσαν στη δημιουργία του κυπριακού ανεξάρτητου κράτους.

Μακάριος Γ΄. Σύμφωνα με τον συνεργάτη του Νίκο Κρανιδιώτη, ο απολυταρχισμός του ηγέτη της Εθναρχίας σχετιζόταν με τις εκκλησιαστικές του καταβολές.

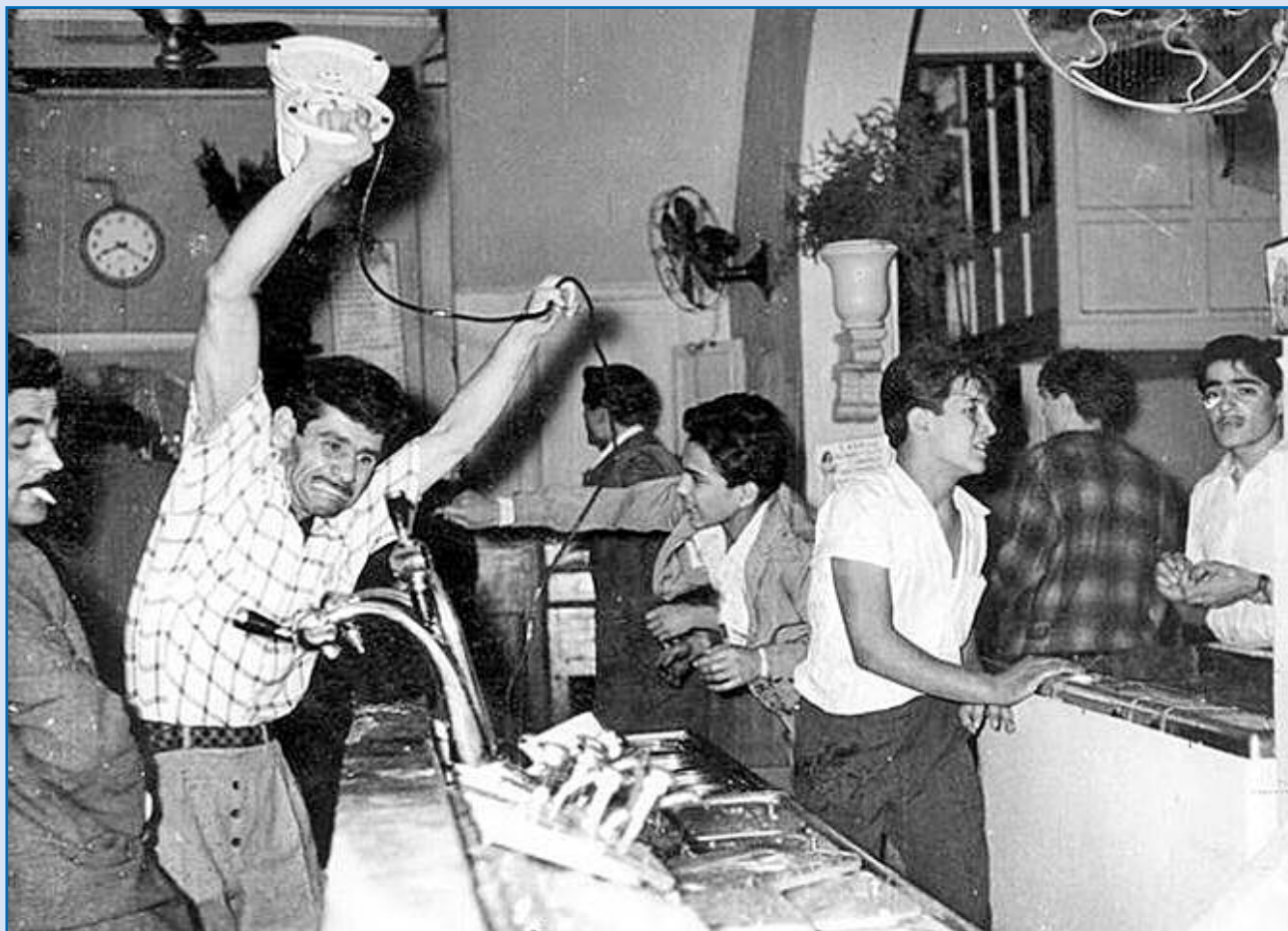
Μαθητές και μαθήτριες αποχαιρετούν γονυκλινεϊς νεκρό ήρωα. Πηγή: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 1955-1959.

Ο Μακάριος και η ηγεμονία του

Με την έναρξη του ένοπλου αγώνα την άνοιξη του 1955, ο Μακάριος δεν μπορούσε παρά να υιοθετήσει τους στόχους που έθετε η ΕΟΚΑ. Εξάλλου, πρώτα ως μητροπολίτης και στη συνέχεια ως Αρχιεπίσκοπος, ενστερνιζόταν την αλυτρωτική ρητορική, αποκτώντας μεγάλο κύρος στη βάση του γεγονότος ότι ήταν και αυτός ένας παθιασμένος και ανένδοτος ενωτικός. Φυσικά, δεν μπορεί να ειπωθεί με σιγουριά κατά πόσο ο Μακάριος, το 1955, ήταν ξεκάθαρα υπέρ της ενωτικής προοπτικής. Το σίγουρο είναι ότι αισθανόταν πως μπορούσε να διαδραματίσει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις που αφορούσαν την πατρίδα του· τον πιο σημαντικό απ' όλους τους άλλους Ελληνοκύπριους. Τα τελευταία επτά χρόνια ήταν η περίοδος που του χάρισε τεράστια δύναμη και αίγλη. Ο ίδιος φρόντισε με πολλή επιτηδειότητα την εικόνα του. Ο στενός του συνεργάτης Νίκος Κρανιδιώτης γράφει ότι οι εκκλησιαστικές καταβολές του Μακαρίου ισχυροποίησαν τον απολυταρχικό χαρακτήρα του και τον συγκεντρωτισμό του. Οι φιλοδοξίες του θύμιζαν φιλοδοξίες μεσαιωνικών αρχόντων, ενώ απέδιδε μεγάλη σημασία στη μεγαλοπρέπεια των παραστάσεων και τη λαμπρότητα των εμφανίσεών του. Όπως μαρτυρεί ο Κρανιδιώτης, ο Μακάριος στηριζόταν αυτά τα χρόνια στο οικονομικό υπόβαθρο της Εκκλησίας και χρησιμοποιούσε τη δύναμη και το κύρος της όχι μόνο για να επι-

βληθεί εκκλησιαστικά, αλλά και πολιτικά. Η εν λευκώ ανάθεση της διαφώτισης και της διαβούλευσης του Κυπριακού απ' όλες τις δυνάμεις στην Κύπρο ενίσχυε την αυτοπεποίθηση του νέου και άπειρου ιεράρχη.

Ο Μακάριος μετέβη τον Απρίλιο του 1955 στο Μπαντούγγκ της Ινδονησίας για να παρακολουθήσει τις εργασίες του Αφροασιατικού Συνεδρίου. Σκοπός του ταξιδιού του ήταν να ζητήσει συμπαράσταση στον αγώνα της Κύπρου, να διαφωτίσει τις ξένες αντιπροσωπείες για το εθνικό ζήτημα και να τις βοηθοσκοπήσει για τη δυνατότητα στήριξης του αιτήματος της αυτοδιάθεσης, το οποίο σήμαινε ουσιαστικά την Ένωση. Αν και δεν συζητήθηκε το Κυπριακό, εντούτοις έγινε προσπάθεια να γίνει γνωστό και να συνδεθεί με τον αντιαποικιακό αγώνα των χωρών της Αφρικής και της Ασίας. Είναι φανερό, όμως, ότι οι εκεί ξένες αντιπροσωπείες δυσκολεύονταν να κατανοήσουν το αίτημα της ένωσης ενός νησιού, στο οποίο συνυπήρχαν δύο εθνικές κοινότητες, με ένα κράτος που όχι απλώς δεν συνόρευε μαζί του, αλλά χωριζόταν από τη θάλασσα σε απόσταση πεντακοσίων μιλίων. Είναι γι' αυτόν τον λόγο που η αντιπροσωπεία της Ινδίας εξέφρασε την άποψη ότι θα ήταν καλύτερα να προταθεί το αίτημα της ανεξαρτησίας, αντί της αυτοδιάθεσης-Ένωσης. Ο Μακάριος, αν και το 1955 δεν εκφράστηκε για λύση εκτός της Ένωσης, είναι πιθανόν να κατάλαβε τη δυσκολία να πειστεί ο αντιαποικιακός κόσμος για τη θέση

● Τα «Σεπτεμβριανά» του 1955 στην Κωνσταντινούπολη ήρθαν ως αντίδραση στη δράση της ΕΟΚΑ.

των Ελληνοκυπρίων. Και ίσως από τότε να έκανε σκέψεις για τη λύση της ανεξαρτησίας.

Εκείνη την περίοδο πραγματοποίησε πολυήμερη επίσκεψη στην Ελλάδα. Κατά την επίσκεψη αυτή είχε πληθώρα επαφών τόσο με τον πρωθυπουργό Παπάγο όσο και με τον βασιλιά Παύλο, κυβερνητικά στελέχη, βουλευτές, την ηγεσία της Εκκλησίας, καθηγητές πανεπιστημίου, φοιτητές. Κυρίως, όμως, ήταν σημαντική η επαφή που είχε με τον ελληνικό λαό και η σχέση που δημιούργησε μαζί του. Περιόδευε σε όλη τη χώρα, έκανε ομιλίες με αντικείμενο τα εθνικά ζητήματα και δεήσεις σε τάφους ηρώων. Η σχέση του Μακαρίου με την ελληνική κοινωνία υπερέβαινε την ελληνική κυβέρνηση. Μπροστά στον γερασμένο και άρρωστο πια Παπάγο, ο σφριγηλός και δραστήριος Μακάριος φάνταζε ο ιδανικός εκφραστής των εθνικών πόθων των Ελλήνων. Ο αγώνας που διεξήγαγαν οι Κύπριοι, με μπροστάρη τον Μακάριο, ήταν εξιδανικευμένος στη συνείδηση του μέσου Έλληνα. Η ανέλπιτη πολιτική των Κυπρίων έχαιρε της εκτίμησης των Ελλήνων και την αντιπαρέβαλλαν με την εξαρτημένη από τους συμμάχους κυβερνητική πολιτική. Ήταν ένας αγώνας ιερός και δίκαιος, που θα έπρεπε να έχει αίσια κατάληξη. Η Ένωση θα ικανοποιούσε σε μεγάλο βαθμό τις εθνικές προσδοκίες του ελληνικού λαού.

Ο Μακάριος αντιλαμβανόταν τη φυσική αδυναμία του Παπάγου και τους πολιτικούς ενδοιασμούς του για σύγκρουση με τους Δυτικούς αναφορικά με το

ζήτημα της Κύπρου. Απευθυνόταν στους Έλληνες και άγγιζε τα εθνικά τους αισθήματα και τις εθνικές τους αγωνίες. Παρουσίαζε τον αγώνα των Ελληνοκυπρίων σαν αγώνα δικό τους, σαν κάτι που τους αφορούσε. Η θετική ανταπόκριση των Ελλήνων πολιτών στα αγωνιστικά του κελεύσματα του έδινε περαιτέρω δύναμη. Η μεγάλη αποδοχή του στον ευρύτερο ελληνισμό θα του προσέδιδε πολιτικά πλεονεκτήματα, τα οποία στην πορεία θα χρησιμοποιούσε ακόμη και ενάντια στις ίδιες τις ελληνικές κυβερνήσεις.

Στα τέλη του καλοκαιριού, λίγους μήνες μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, η Βρετανία θα καλούσε τις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας σε Τριμερή Διάσκεψη. Στόχος της ήταν να καταστήσει το Κυπριακό ένα ζήτημα που θα αφορούσε την ασφάλεια της δυτικής συμμαχίας στην ανατολική Μεσόγειο. Εμπλεκόντας τις δυο χώρες σ' αυτό το πλαίσιο, μετατοπιζόταν το ζήτημα από το πεδίο της αντιπαράθεσης μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και της βρετανικής κυβέρνησης, ενώ εμπόδιζε μια νέα προσπάθεια προσφυγής στον ΟΗΕ από μέρους της Ελλάδας. Η πίεση της ελληνοκυπριακής ηγεσίας προς την ελληνική κυβέρνηση να μην συναινέσει στην εμπλοκή της Τουρκίας, όπως και η απροθυμία των Βρετανών να κάνουν σημαντικά βήματα στο θέμα της Κύπρου, οδήγησαν στην κατάρρευση της Τριμερούς. Η αποτυχία συνεννόησης των τριών συμμαχικών κυβερνήσεων, σε συνδυασμό με τον συνεχιζόμενο αγώνα της ΕΟΚΑ, έφεραν την αντίδραση

Ο Μεντερές με τη σύζυγό του σε φωτογραφία του 1928.

της τουρκικής κυβέρνησης, που ήταν πια βασικός πρωταγωνιστής του Κυπριακού. Τα «Σεπτεμβριανά» του 1955 στην Κωνσταντινούπολη ήταν αποτέλεσμα της σπασμοδικής αντίδρασης της κυβέρνησης Μεντερές μπροστά στο ενδεχόμενο ελληνοποίησης της Κύπρου.

Όσο το Κυπριακό γινόταν όλο και πιο σύνθετο πρόβλημα, με την εμπλοκή και της Τουρκίας, τόσο περισσότερο διαφαινόταν η έλλειψη συνεννόησης μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της ελληνοκυπριακής ηγεσίας. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, που ήταν ο νέος πρωθυπουργός από τις αρχές του Οκτωβρίου του 1955, ήταν αναγκασμένος και αυτός να ακολουθεί προσεκτική πολιτική. Από τη μια δεν μπορούσε να αποκρήξει το αίτημα των Ελληνοκυπρίων για αυτοδιάθεση και Ένωσή τους με την Ελλάδα· από την άλλη, όμως, δεν μπορούσε να μην λαμβάνει υπόψη τις συμμαχικές υποχρεώσεις και τον κίνδυνο να χαλάσουν οι σχέσεις της χώρας του με τους Δυτικούς. Η δυσκολία αυτή στην πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης δεν προβλημάτιζε την ηγεσία των Ελληνοκυπρίων, η οποία συνέχιζε έναν αγώνα με μονοθεματικό περιεχόμενο: την αυτοδιάθεση-Ένωση. Εκεί όπου η ελληνική κυβέρνηση παλινδρομούσε μεταξύ των εθνικών και συμμαχικών της υποχρεώσεων, ο Μακάριος παρουσιάζονταν αποφασιστικός και ξεκάθαρος στους στόχους που έθετε. Στον δρόμο προς την απελευθέρωση και την εθνική λύτρωση στεκόταν εμπόδιο η βρετανική αποικιοκρατία και

Η νέα πολυήμερη επίσκεψη του Μακαρίου στην Ελλάδα στα τέλη του Οκτωβρίου επιβεβαίωσε για ακόμα μια φορά την ιδιαίτερη σχέση που είχε αναπτύξει με τη χώρα και τον λαό της. Για τον μέσο Έλληνα, ο Μακάριος εξέφραζε την αυταπάρνηση του «ηρωικού λαού της Κύπρου», που τα έβαζε με μια μεγάλη δύναμη. Η θρησκευτική και πολιτική ιδιότητά του, σε συνάρτηση με το εθνικό περιεχόμενο του αγώνα του, τον έκαναν να ξεχωρίζει από τους ντόπιους πολιτικούς, που «λήρωναν τα χέρια τους» με τα καθημερινά και τα τετριμμένα. Το μέγεθος που του προσέδιδε ο ελληνικός λαός μεγάλωνε την αίσθησή του ότι μπορούσε να κάνει σχεδιασμούς και βήματα από μόνος του, χωρίς να δίνει λογαριασμό σε κανέναν. Μεγάλωνε ακόμα και την αλληζωνεία του στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζε τις ελληνικές κυβερνήσεις.

σ' αυτή τη βάση ο αγώνας του είχε την πολιτική και την ηθική νομιμοποίηση· πράγμα που πρόσφερε στον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο την αποδοχή των Ελλήνων πολιτών.

Αυτή την περίοδο παρουσιάστηκε από τους Βρετανούς στον κυπριακό λαό η δεύτερη μεγαλύτερη ευκαιρία για παροχή Συντάγματος μετά απ' αυτήν της Διασκεπτικής του 1947. Η Βρετανία ήθελε κατά κάποιον τρόπο να κλείσει το μέτωπο της Κύπρου, αφού εκκρεμούσε γι' αυτήν το κρίσιμο ζήτημα του Σουέζ. Η Τουρκία ήταν εκτεθειμένη διεθνώς μετά το πογκρόμ του Σεπτεμβρίου. Με τη Βρετανία σε δύσκολη θέση, τους Τουρκοκύπριους απόντες, την Τουρκία στο περιθώριο και την κυβέρνηση της Ελλάδας θετική στην εξεύρεση λύσης, οι Ελληνοκύπριοι ήταν φανερό ότι βρίσκονταν σε πλεονεκτική θέση. Οι προτάσεις που τέθηκαν στο τραπέζι από τον κυβερνήτη Χάρντινγκ προνοούσαν ένα μεταβατικό στάδιο αυτοκυβέρνησης επτά χρόνων και ακολούθως τη διενέργεια δημοψηφίσματος, στο οποίο θα αποφάσιζε ο λαός για το μέλλον του. Θα υπήρχε Ελληνοκύπριος πρωθυπουργός και Υπουργικό Συμβούλιο με Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους υπουργούς. Η Βουλή θα συγκροτούνταν βάσει της αναλογίας πληθυσμού. Ο Βρετανός κυβερνήτης θα ήταν υπεύθυνος των εξωτερικών υποθέσεων και της εσωτερικής ασφάλειας. Οι Βρετανοί δεν ήθελαν να παραχωρήσουν αμέσως αυτοδιάθεση, λόγω της ανασφάλειας που δημιουργούσε η κρίση στο Σουέζ,

Η εξορία και η απομόνωση στις Σεϋχέλλες έβαλαν σε σκέψεις τον Μακάριο, αφού καταλάβαινε ότι με αυτά τα δεδομένα δεν μπορούσε να παίξει τον ρόλο που επιθυμούσε.

αλλά ήταν σαφώς πιο ελαστικοί, αφού είχαν παραμερίσει το περίφημο «ουδέποτε». Φραστικά, τουλάχιστον, υποχωρούσαν στο ζήτημα αυτό και αποδέχονταν την αυτοδιάθεση ως πιθανή προοπτική.

Αδιαλλαξία και εξορία

Ο Μακάριος μπήκε στις συνομιλίες με τον Χάρντινγκ χωρίς να πληροί τα προσόντα ενός σοβαρού διαπραγματευτή για ένα τόσο σύνθετο ζήτημα. Ήταν αδιάλλακτος και έδειχνε να μην κατανοεί τις πραγματικότητες γύρω του. Σαν μαθητευόμενος διαπραγματευτής που ήταν, παρουσιάστηκε άκαμπτος και, ενώ δεν βρισκόταν σε θέση ισχύος, συμπεριφερόταν στον Χάρντινγκ αλαζονικά. Δεν ήταν ικανός συνομιλητής, όπως συχνά διατείνονται πολλοί. Απλώς ήταν ο μοναδικός συνομιλητής, δεν υπήρχε άλλος. Ο Μακάριος αντιπροσώπευε σε μεγάλο βαθμό την ανωριμότητα ενός ανυπόμονου απελευθερωτικού κινήματος, το οποίο δεν ήξερε τι σήμαινε διαβούλευση και το οποίο κουβαλούσε μαξιμαλιστικές αντιλήψεις. Κάθε σκέψη ή ενέργεια που έτεινε προς την αποδοχή Συντάγματος θεωρούνταν όχι απλώς υποχώρηση, αλλά προδοσία. Εξάλλου, όταν άρχιζε ο διάλογος με τον Χάρντινγκ, ήταν στα αρχικά του στάδια ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ· ένα γεγονός που χαρακτηρίζεται η επιτομή του ελληνοκυπριακού μαξιμαλισμού ως προς τις εθνικές διεκδικήσεις. Ακόμα και να ήθελε ο Μακάριος να δείξει διαλλακτικότητα, δεν μπορούσε εκείνη τη στιγμή να παρακάμψει τον Γρίβα.

Γιατί, αντίθετα από ό,τι συνηθίζεται να λέγεται, την ΕΟΚΑ έλεγχε σχεδόν εξ ολοκλήρου ο Γρίβας· ο Μακάριος είχε πολύ μικρή επιρροή. Ο

Αρχιεπίσκοπος, μέσα στην ένταση του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα, δεν ένωθε ακόμη απόλυτα κυρίαρχος.

Μετά το σύντομο διάλειμμα της περιόδου των συνομιλιών, επανήλθε η ένταση στο νησί. Η ΕΟΚΑ συνέχιζε τη δράση της και η βρετανική διοίκηση αύξανε τα μέτρα καταστολής. Οι Βρετανοί, σίγουροι ότι πίσω από την ΕΟΚΑ κρυβόταν ο Μακάριος, σε συνδυασμό με την αρνητική του στάση στις συζητήσεις με τον κυβερνήτη, προχώρησαν στην εξορία του στις μακρινές Σεϋχέλλες τον Μάρτιο του 1956. Μαζί του εξορίστηκαν ο μητροπολίτης Κυρηνείας Κυπριανός, ο γραμματέας της μητρόπολης Πολύκαρπος Ιωαννίδης και ο ιερέας Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου. Ήταν μια βεβιασμένη ενέργεια των Βρετανών, απότοκο της έλλειψης ξεκάθαρου σχεδίου για το θέμα της Κύπρου. Η εξορία του Μακαρίου, όπως ήταν φυσικό, ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στην κοινωνία Κύπρου και Ελλάδας και όξυνε το αντιβρετανικό αίσθημα. Το ίδιο το γεγονός της εξορίας και τα παρεπόμενα των αντιδράσεων οδήγησαν στην αύξηση του κύρους του Μακαρίου και στην ηρωοποίησή του.

Εν τω μεταξύ, φαίνεται ότι η εξορία και η απομόνωση σ' έναν μακρινό τόπο στη μέση του ωκεανού έβαλαν σε σκέψεις τον Μακάριο, αφού καταλάβαινε ότι με αυτά τα δεδομένα δεν μπορούσε να παίξει τον ρόλο που επιθυμούσε. Η συνεχιζόμενη κατάσταση, κατά την οποία ο ίδιος ήταν εξόριστος και η ΕΟΚΑ συνέχιζε τη δράση της, τον ανησυχούσε. Ο Γρίβας, μέσα από «πράξεις ηρωισμού», αναδεικνυόταν σε πρωταγωνιστή, ενώ αυτός σε κομπάρσο. Ο Μακάριος είχε φιλοδοξίες και πίστευε ότι μπορούσε να μπει ξανά στο προσκήνιο. Προφανώς, η περίοδος του ενός χρόνου που κράτησε η εξορία του λειτούργησε

● Η θριαμβευτική υποδοχή του Μακαρίου στην Αθήνα, μετά την επιστροφή του από την εξορία (1957).

έτσι ώστε να ωριμάσει μέσα του η ιδέα λύσης· ίσως της λύσης της ανεξαρτησίας. Σύμφωνα με τον συνεξόριστό του Παπασταύρο, μετά την είδηση του θανάτου του Αυξεντίου τον Μάρτιο του 1957, ο Μακάριος εξέφρασε τον προβληματισμό του για τη σκοπιμότητα της συνέχισης του ένοπλου αγώνα και για το αίμα που χυνόταν άδικα. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μπορεί να ιδωθεί και η επίσκεψη του Κρίτωνα Τορναρίτη στις Σευχέλλες. Ο Σ. Λοιζίδης υποστηρίζει ότι οι Βρετανοί ασκούσαν πίεση στον Μακάριο για λύση ανεξαρτησίας και έστειλαν τον Κύπριο εισαγγελέα για να τον βολιδοσκοπήσει, έχοντας μαζί του συναντήσεις χωρίς την παρουσία των υπόλοιπων εξοριστών. Από την εξέλιξη των γεγονότων φαίνεται ότι ο Μακάριος παρουσιάστηκε θετικός στο κάλεσμα των Βρετανών για να διαπραγματευτεί μαζί τους. Πράγματι, τον Απρίλιο του 1957 θα απελευθερωνόταν και θα του επιτρεπόταν να μεταβεί και να εγκατασταθεί στην Αθήνα.

Λαός, κυβέρνηση και πολιτικές δυνάμεις τον υποδέχτηκαν σε μια από τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις που γνώρισε ποτέ η ελληνική πρωτεύουσα. Ο Μακάριος επανήλθε στην κεντρική σκηνή δοξασμένος. Όπως μαρτυρεί και πάλι ο Λοιζίδης, ο Αρχιεπίσκοπος, αμέσως μετά την εγκατάστασή του, δήλωσε ότι ήταν καιρός να σταματήσει η δράση της ΕΟΚΑ, ο Διγενής να επιστρέψει στην Ελλάδα και ο ίδιος να προχωρήσει σε συνομιλίες με τη βρετανική κυβέρνηση για λύση ανεξαρτησίας. Ο Μακάριος, μεταξύ Απριλίου και Μαΐου, αλληλογραφούσε με τον Γρίβα, θέτοντάς του τον προβληματισμό κατά πόσο ωφελούσε πλέον η συνέχιση του ένοπλου αγώνα ή κατά πόσο θα έπρεπε να τερματιστεί, πράγμα που θα οδηγούσε στη δημιουργία ενός κλίματος που θα ευνοούσε τις συνομιλίες. Ο Γρίβας

αρνιόταν πεισματικά να συζητήσει τον τερματισμό της δράσης της ΕΟΚΑ και το θέμα έκλεισε εκεί. Ο Αρχιεπίσκοπος καταλάβαινε ότι δεν μπορούσε να συνεννοηθεί με τον Γρίβα και να σχεδιάσει μαζί του έναν δρόμο προς τη λύση του Κυπριακού.

Ως ο μόνος και αδιαμφισβήτητος εκπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων, ο Μακάριος συμπεριφερόταν ως ένας άτυπος αρχηγός κράτους. Με βάση του την Αθήνα, είχε την οικονομική και πολιτική ευχέρεια να αλωνίζει στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό, προβάλλοντας το θέμα της Κύπρου. Ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα και ερχόταν σε στενή επαφή με την ελληνική κοινωνία. Σε αντίθεση με την ελληνική κυβέρνηση και την ελληνική πολιτική ηγεσία, ο Μακάριος είχε μοναδική ασχολία του το Κυπριακό. Εκμεταλλευόμενος την εύλογη αμνηνία του Καραμανλή, ο οποίος έπρεπε να ισορροπεί μεταξύ της εθνικής και της συμμαχικής πολιτικής, ο Μακάριος, απερίσπαστος, έκτιζε το ηγετικό εθνικό προφίλ του. Για τον ελληνικό λαό αλλά και για τους Ελληνοκύπριους που ενημερώνονταν από το ραδιόφωνο και τις εφημερίδες για τις δραστηριότητές του, ήταν ο εθνικός αγωνιστής, που δεν συμβιβάζοταν και παρέμενε ανένδοτος στον μεγάλο στόχο της Ένωσης. Ανεξαρτήτως της μορφής λύσης που είχε στο μυαλό του, ο Μακάριος απευθυνόταν στον ελληνικό λαό με αλτρωτική διάθεση και υιοθετούσε τα κλασικά ιδεολογήματα της ελληνοκυπριακής εθνοπροσύνης.

Σ' αυτή τη συγκυρία εμφανίστηκε από τους Βρετανούς, τον Ιούνιο του 1958, το σχέδιο του πρωθυπουργού Μακμίλαν. Το σχέδιο προνοούσε αντιπροσώπευση της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες θα διοικούσαν το νησί μαζί με τη Βρετανία. Προνοούσε, ακόμα, κοινοτική κυβερνητική αυτονομία, δηλαδή αυτοκυβέρνηση

Μακάριος και Καραμανλής. Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ.

για τις δύο κοινότητες και χωριστή Βουλή. Η Βρετανία, μέσα από τη συνεχιζόμενη καθοδική της πορεία, που σηματοδοτήθηκε μετά την κρίση στο Σουέζ, αποδέχτηκε το γεγονός ότι η Κύπρος δεν μπορούσε να συνεχίσει να βρίσκεται στην κατοχή της· της αρκούσε να διαθέτει βάση στο νησί. Θέλοντας να διατηρήσει τον σημαίνοντα ρόλο στην περιοχή, έβλεπε την Τουρκία ως τον πιο κρίσιμο της σύμμαχο. Το σχέδιο της τριπλής κυριαρχίας δεν μπορούσε φυσικά να γίνει δεκτό ούτε από την ελληνική κυβέρνηση ούτε από τους Ελληνοκύπριους. Ο Μακάριος αντέδρασε, καλώντας τον «ελληνικό κυπριακό λαό», ενωμένο και αδιάσπαστο, να αντιδράσει σθεναρά στην επιβολή του σχεδίου. Ο κίνδυνος της ντε φάκτο εφαρμογής του, με την κάθοδο του Τούρκου αντιπροσώπου, ο οποίος θα μοιραζόταν τη διοίκηση με τον αντίστοιχο Βρετανό, ήταν άμεσος. Ο Αρχιεπίσκοπος δεν δίστασε να καλέσει και να χρησιμοποιήσει την αντιπρόεδρο του βρετανικού Εργατικού Κόμματος και δημοσιογράφο Μπάρμπαρα Κασλ, δηλώνοντάς της την πρόθεσή του να δεχτεί τη λύση της ανεξαρτησίας. Ήταν μια κίνηση τακτικής του Μακαρίου, ώστε να αποτρέψει εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλαν, να κάνει γνωστή στους Βρετανούς τη βούλησή του για λύση ανεξαρτησίας και να «δεσμεύσει» την ελληνοκυπριακή κοινότητα στις δικές του επιλογές.

Αφού καταλάβαινε ότι η προοπτική της Ένωσης ήταν αδύνατη, λόγω της άρνησης της Τουρκίας και των Τουρκοκυπρίων αλλά και λόγω της βούλησης των Συμμάχων, ο Μακάριος επέλεξε τη λύση της ανεξαρτησίας. Πολλοί λόγιοι συνετέλεσαν ώστε να στραφεί

Οι πιέσεις που δεχόταν ο Μακάριος για ανεξαρτησία, ενόψει των βρετανικών σχεδίων που άνοιγαν τον δρόμο στη διχοτόμηση, συνέτειναν στην απομάκρυνσή του από την ενωτική προοπτική. Φυσικά, δεν μπορούσε να απαρνηθεί, τουλάχιστον λεκτικά, την Ένωση. Την επικαλούνταν συνεχώς, όχι μόνο γιατί έτσι παρουσιαζόταν συνεπής στις θέσεις του και στις παραδοσιακές θέσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς, αλλά και γιατί η Ένωση συνέχιζε να είναι το διαπιστευτήριό του για τη διασφάλιση του εθναρχικού του ρόλου. Μια ιδιότυπη εσωτερική σύγκρουση λάμβανε χώρα μέσα του: ήταν ένας ιερωμένος που ορκίστηκε στην Ένωση και ένιωθε το βάρος του όρκου του, που ένιωθε τις πιέσεις του κύκλου των ανθρώπων που τον εμπιστεύτηκαν γι' αυτό το όραμα και που απέκτησε τη δύναμή του μέσα από τον αγώνα γι' αυτό το όραμα. Συγχρόνως, όμως, ήταν ένας πολιτικός που φιλοδοξούσε να ηγηθεί της χώρας και του λαού του και έβλεπε ανοικτό μπροστά του τον δρόμο που οδηγούσε στην εκπλήρωση αυτής της φιλοδοξίας. Η ανεξαρτησία θα του πρόσφερε τον κεντρικό ρόλο, κάτι που φάνταζε πολύ γοντευτικό.

συνειδητά και αποφασιστικά προς τη λύση αυτή, η οποία έτσι κι αλλιώς τον απασχολούσε από καιρό. Θα τερματιζόταν η συζήτηση του σχεδίου Μακμίλαν και θα αποφευγόταν η εφαρμογή του. Ο ίδιος θα συνέχιζε να παίζει τον κεντρικό ρόλο στην Κύπρο, ως ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης των Ελληνοκυπρίων. Η ανεξαρτησία θα τον διατηρούσε στο προσκήνιο, σε αντίθεση με την Ένωση, που έκλεινε τον δρόμο στις φιλοδοξίες του. Ένωθε δυνατός, είχε τη στήριξη της Εθναρχίας, της Εκκλησίας αλλά και ενός κύκλου ανθρώπων δίπλα του με σημαντική επιρροή στην κυπριακή κοινωνία. Η ελληνοκυπριακή Αριστερά, συγχρόνως, δεν έδειχνε διάθεση να του αντιπαρατεθεί σε μια βάση πολιτική-ιδεολογική. Η επιθυμία της ελληνοκυπριακής οικονομικής ελίτ για τη δημιουργία ειρηνικών συνθηκών που θα ευνοούσαν τις δραστηριότητές της ήταν και αυτός ένας επιπλέον λόγος. Μια τέτοια συμφωνία, επίσης, θα έβαζε τέλος στην ύπαρξη της ΕΟΚΑ και θα αφαιρούσε τη δύναμη από τον ανταγωνιστή Γρίβα. Ο Μακάριος κατανοούσε ότι η λύση αυτή θα γινόταν πλατιά αποδεκτή, λαμβάνοντας υπόψη τα αδιέξοδα της δράσης της ΕΟΚΑ και τη φυσιολογική κούραση του λαού, ο οποίος επιζητούσε μια διευθέτηση που θα τερμάτιζε την αποικιοκρατία και θα δημιουργούσε ένα νέο κράτος. Οι εξελίξεις του 1958, με τα πολύ σοβαρά δικαιοδικά επεισόδια, στα οποία φάνηκε ότι οι Τουρκοκύπριοι ήταν αποφασισμένοι όχι απλώς να εναντιωθούν στην Ένωση αλλά και να αγωνιστούν για τη διχοτόμηση, έκαναν τον Μακάριο να βιαστεί προς την αποδοχή της ανεξαρτησίας. Ήλπιζε ότι με τη δύναμη και το κύρος που θα του έδινε το κράτος θα έλεγχε την κατάσταση και θα επιβαλλόταν στην τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Μακάριος και Γρίβας: πρωταγωνιστές του αγώνα της ΕΟΚΑ και εκπρόσωποι των δύο δρόμων των εθνοκοφρώνων.
 Πηγή: Αρχείο ΣΙΜΑΕ.

Οι δύο δρόμοι των εθνοκοφρώνων

Η περίοδος της ΕΟΚΑ ανέδειξε τον Μακάριο και τον Γρίβα ως τις κυρίαρχες φιγούρες ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους. Ήταν οι κεντρικοί πρωταγωνιστές του απελευθερωτικού αγώνα. Δεν υπήρχαν άλλες προσωπικότητες ή άλλα οργανωμένα σύνολα που θα μπορούσαν να αναλάβουν σοβαρές πρωτοβουλίες και να πάρουν κρίσιμες αποφάσεις. Η μοίρα των Ελληνοκυπρίων εξαρτιόταν, χωρίς υπερβολή, απ' αυτούς τους δύο ανθρώπους. Με το τέλος του ένοπλου αγώνα είχαν διαμορφωθεί, έστω μ' έναν θολό τρόπο, δύο αντίρροπες και συγκρουόμενες τάσεις εντός των Ελληνοκύπριων δεξιών εθνοκοφρώνων. Η πρώτη τάση, υπό τον Μακάριο, εξέφραζε αυτούς που προσδοκούσαν να παίξουν έναν ηγετικό ρόλο στο πλαίσιο του ανεξάρτητου κράτους, ενώ η δεύτερη τάση, υπό τον Γρίβα, εξέφραζε τους ρομαντικούς της Ένωσης, οι οποίοι επέμεναν

ότι δεν θα πρέπει να εγκαταλειφθεί ο τελικός εθνικός στόχος. Οι Μακάριος και Γρίβας είχαν έναν περίγυρο ανθρώπων που τους πίστευε και τους ακολουθούσε: άνθρωποι που έψαχναν ρόλο δίπλα στους δύο ηγέτες, εθνικιστές όλοι, αλλά με ξεχωριστούς προσανατολισμούς· οι μεν πραγματιστές, οι δε ιδεαλιστές. Στην πορεία, με την ίδρυση του κράτους, τα πράγματα γίνονται πιο ξεκάθαρα. Το ένα κομμάτι της ΕΟΚΑ ενσωματώθηκε για τα καλά γύρω από τον Μακάριο και την εξουσία του, προσδοκώντας στο άπλωμα της κυριαρχίας του με τον παραμερισμό των Τουρκοκυπρίων. Το άλλο κομμάτι έμεινε πιστό στον Γρίβα και στο όραμα της Ένωσης. Ο Γρίβας, ως ο δημιουργός, εμπνευστής και αυτός που σήκωσε το πιο βαρύ φορτίο του ένοπλου αγώνα, δεν συμβιβάστηκε ποτέ με την ιδέα ότι η Κύπρος δεν θα ενωθεί με την Ελλάδα. Θα κουβαλούσε, μαζί με τους οπαδούς του, και στην επόμενη περίοδο το αίσθημα του ανεκπλήρωτου πόθου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Αρχεία

- Αρχείο Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία
- Πατάκειο Δημοτικό Μουσείο-Ιστορικό Αρχείο και Κέντρο Μελετών Λεμεσού

Εφημερίδες και περιοδικά

- *Ανεξάρτητος*: 1947, 1948, 1953
- *Δημοκράτης*: 1947, 1948
- *Έθνος*: 1947, 1948, 1956, 1959
- *Ελευθερία*: 1947, 1948, 1956, 1958, 1959, 1960
- *Ελληνική Κύπρος*, περιοδικό του Γραφείου Εθναρχίας: 1950-1955
- *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*: 1947, 1948
- *Ο Φιλελεύθερος*: 1956, 1958, 1959, 1960
- *Χαραυγή*: 1956, 1957, 1958, 1959, 1960

Βιβλιογραφία

- Αζίνας, Ανδρέας, *50 χρόνια σιωπής*, 2 τόμοι, Airwaves, Λευκωσία 2001
- *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ΄*, τόμοι 1-4, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 1991-1993
- Βαρνάβας, Ανδρέας, *Ιστορία του Απελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959)*, Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 2002
- Βασιλειάδης, Νικόλαος Π., *Εθνομάρτυρες του κυπριακού έπους 1955-59*, ο Σωτήρ, Αθήνα 1989
- Βλάχος, Άγγελος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα 2003
- Βλάχος, Άγγελος, *Μια φορά κι ένα καιρό ένας διπλωμάτης*, τόμος 4, Εστία, Αθήνα 1986
- Βραχίμης, Γιάννης, *Μακάριος: Μύθος και πραγματικότητα*, Αθήνα 1979
- Γρίβας-Διγενής, Γεώργιος, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1961
- Γρίβας-Διγενής, Γεώργιος, *Χρονικόν αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972
- Δημητριάδης, Φρίξος (επιμ.), *Αγωγή των νέων*, Λεμεσός 1994
- Δρουσιώτης, Μακάριος, *ΕΟΚΑ: Η σκοτεινή όψη*, Στάχυ, Αθήνα 1998
- Ζαλοκώστας, Χρίστος, *Το χρονικό της σκληριάς*, Εστία, Αθήνα κ.κ.
- *Η Τρομοκρατία εν Κύπρω*, «Το Ημερολόγιον του Γρίβα», Κυβερνητικό Τυπογραφείο Κύπρου, Λευκωσία 1957
- Ηρακλείδης, Αλέξης, *Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004. Από την ένωση στη διχοτόμηση*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2006
- Θρασυβούη, Μάριος, *Ο εθνικισμός των Ελληνοκυπρίων, από την αποικιοκρατία στην ανεξαρτησία. Όψεις, τάσεις και ο ρόλος της Αριστεράς*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2016
- Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-59, *Εγερτήριο Σάββατο*, Λευκωσία 1999
- Ιωάννου (Ψιλλίτα), Παναγιώτα Μ. (επιμ.), *Το έπος της ΕΟΚΑ: Ποιητική έκφραση του αγώνα*, Λευκωσία 1987-1988
- Κασίνης, Ιωάννης Γ., *Απομνημονεύματα του αγώνα της ΕΟΚΑ*, Ταμασός, Λευκωσία 2006
  - Κατσιαούνης, Ροζάνδος, *Η Διασκεπτική (1946-1948)*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 2000

- Κρανιδιώτης, Νίκος, *Δύσκολα χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Εστία, Αθήνα 1981
- Κωνσταντινίδης, Στέφανος, *Επισκόπηση της νεότερης κυπριακής ιστορίας*, Ταξιδευτής, Καναδάς 2011
- Crouzet, Francois, *Η κυπριακή διένεξη 1946-1959*, 2 τόμοι, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2011
- Λεωνίδου, Λεωνίδα Φ., *Γεώργιος Γρίβας Διγενής- Βιογραφία*, 4 τόμοι, Επιφανίου, Λευκωσία 2008-2012
- Λοιζίδης, Σάββας, *Ατυχη Κύπρος*, Μπεργάδης, Αθήνα 1980
- Παναγοπούλου, Παναγιώτα-Ρουπίνα, *Πρότυπα ηρώων: Οι εθνομάρτυρες της κυπριακής εποποιίας 1955-1959*, Αστήρ, Αθήνα 2006
- Παπαγαθαγγέλου, Παπασταύρος, *Η μαρτυρία μου*, Ίδρυμα Παπασταύρου Παπαγαθαγγέλου, Λευκωσία 2001
- Παπαγεωργίου, Σπύρος (επιμ.), *Αρχείον των παράνομων εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959*, Επιφανίου, Λευκωσία 1984
- Παπαγεωργίου, Σπύρος, *Κυπριακή θύελλα 1955-1959*, Επιφανίου, Λευκωσία 1977
- Παπαγεωργίου, Σπύρος, *Ο Γρίβας και η «Χ» - Το χαμένο αρχείο*, Νέα Θέσις, Αθήνα 2004
- Παπαδόπουλος, Γιάννης Κ., *Κείμενα ενός αγώνα*, Ονήσιλος, Λευκωσία 1987
- Παπαδόπουλος, Όμηρος, *Οργάνωση Χ - Τρία χρόνια τρεις αιώνες*, Νέα Θέσις, Αθήνα 2000
- Παπαφώτης, Φώτης, *Η Καρπασία στον αγώνα της ΕΟΚΑ*, τόμος 1, Λεμεσός 1993
- Πρωτοπαπιάς, Βασίλης, *Εκλογική ιστορία της Κύπρου: Πολιτευτές, κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία (1878-1960)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2012
- Ρίχτερ, Χάιντς Α., *Ιστορία της Κύπρου*, τόμος 2, Εστία, Αθήνα 2011
- Σοφοκλέους, Θάσος, *Πόθος Ελευθερίας (αναδρομή στον αγώνα '55-59)*, Λευκωσία 1989
- Στεφανίδης, Ιωάννης, *Εν ονόματι του έθνους*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010
- Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, *Η νεολαία στον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 2000
- Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, *Ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ: σαράντα χρόνια από τη λήξη του*, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία 2002
- Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, *Χρονικό αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959 πόλεως και επαρχίας Λεμεσού από τον ΣΑΠΕΛ*, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία 1999
- Τερλεξής, Πανταζής, *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*, Ράππας, Αθήνα 1971
- Φλίσσερ, Χάγκεν, *Στέμμα και σβάστικα: η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, 2 τόμοι, Παπαζήσης, Αθήνα κ.κ. και 1995
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, Πατάκης, Αθήνα 2005
- Χόλλαντ, Ρόμπερτ, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1959*, Ποταμός, Αθήνα 2001
- Χριστοδουλίδης, Νίκος, *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Καστανιώτης, Αθήνα 2009
- Χριστοδούλου, Μιητιάδης, *Η πορεία μιας εποχής*, Ι. Φλώρος, Αθήνα 1987

Διαβάστε στο επόμενο τεύχος

Χρονικό
ΕΚΔΟΣΗ Δ' • ΤΕΥΧΟΣ Β • ISSN 1986-048X • ΔΩΡΕΑΝ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΗ • ΚΥΡΙΑΚΗ 22 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2018

**Ο αγώνας και η προβολή του
στη δημόσια τέχνη**

ΕΣΥ
τι θα αλλάζεις
πρώτα
στο
σπίτι σου;

(Όταν μάθεις και το επιτόκιο...
θα θέλεις να τα αλλάξεις όλα!)

Δάνειο Ανακαίνισης.
Έλα να μιλήσουμε!

www.bankofcyprus.com.cy/renovation
800 00 800

Τράπεζα Κύπρου

